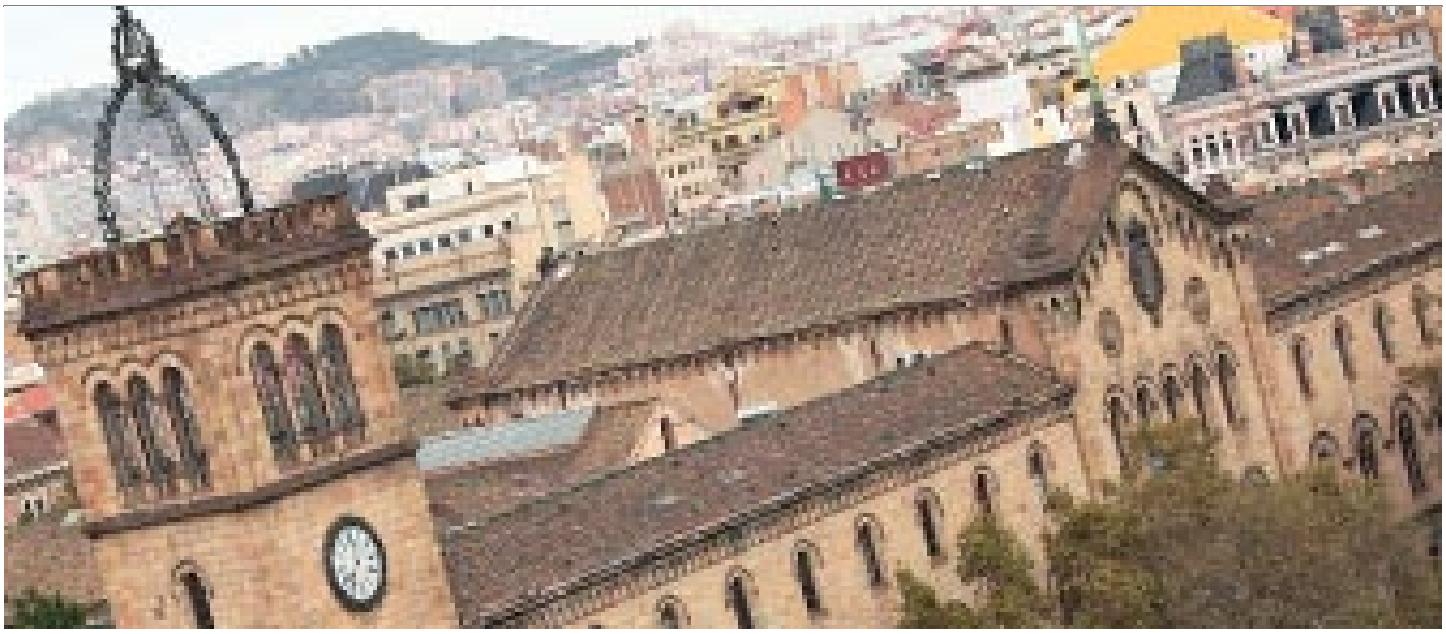

La Universitat de Barcelona fou fundada al 1450?

Autor: Manel Capdevila
Data de publicació: 08-07-2013

Hi va haver una Universitat a Barcelona abans del segle XV? La història oficial ho nega i dona la data de 1450, però en Manel Capdevila ha trobat diversos testimonis que certifiquen que hauria existit -entre d'altres- un estudi general al convent de Santa Caterina de Barcelona més de dos-cents anys abans del que diu aquesta versió oficial.

Vaig tenir aquest dubte des que als anys seixanta vaig començar a estudiar els astrònoms judeocatalans a les obres de Millàs Vallicrosa, amic de la família de Santa Coloma. D'ell vaig aprendre que hi va haver europeus que van viatjar a Catalunya a l'Edat Mitjana buscant coneixements.

A tall d'exemple podem citar Adelard de Bath (s.XII), Michael Scott (S.XII-s.XIII) o Chaucer (s.XIV), del qual hi ha documentat un viatge a Montserrat. Ells són els qui van portar els coneixements àrabs a Europa o a Anglaterra, copiant-los de les traduccions llatines dels nostres monestirs. Dominar l'àrab amb profunditat no estava a l'abast d'un viatger ocasional, car els nadius sempre els portaven avantatge (un cas a part pot ser Michael Scott, ja que residí mitja vida aquí) i d'una manera especial els jueus, que van accedir a la península juntament amb els àrabs i es van submergir en la cultura cristiana. Sovint arribaven a conèixer fins a cinc o més llengües.

Repartida a ambdues bandes dels Pirineus, Catalunya va tenir el paper d'"últim tenidor" d'aquestes ciències abans de passar a Europa. El País Basc, amb una posició semblant, va perdre aquesta opció per raó del seu aïllament natural, que tan bé li va anar en no ser dominat per les anteriors invasions que van assolar el territori i, així, va conservar la seva llengua primigènia.

Un altre cas ben documentat és el d'En Gerbert d'Orlhac, (convertit al 1006 en el Papa Silvestre II), ja que estudià i ensenyà a Vich i al Monestir de Santa Maria de Ripoll, on, per simple càlcul de probabilitats, no hi va estudiar ell sol (podríem per tant considerar Ripoll o Vich els primers Estudis Generals de Catalunya?). Aquest savi, creador del

primer autòmat i del primer rellotge mecànic de la història, va ser un gran defensor i propulsor de les xifres indo-aràbigo-catalanes, els guarismes de les quals no es van imposar fins ben avançat el segle XVI (el primer document que les conté és el còdex Albeldensis, segons Millàs Vallicrosa.. pot-ser la nostra Albelda?).

Com és possible que tots aquells savis estrangers estudiessin a Catalunya si no hi havia cap tipus d'Estudi General, tal com n'hi havia a d'altres capitals culturals d'Europa? I com s'explica que Jaume I autoritzés al 1220 el cardenal Conrad a crear-ne un a Montpeller i "assistís de forma passiva" a la creació del de Salamanca al 1254 per part del seu gendre Alfons X el Savi, sense fundar-ne un a casa seva? El segle XIII és el que veu com es creen les futures grans Universitats a Europa com les de Bolonya, París i Oxford, enllà dels Pirineus, i les de Salamanca, Palència i Alcalà, a Castella. Com podem entendre que, amb la importància que tenia Barcelona, els seus Comtes fundessin primer l'Estudi de Lleida al 1300?

En Leandre Martí em va fer arribar una història de l'orde dels franciscans (Cronica de la provincia franciscana de Cataluña) on s'explica que un Príncep de França va venir a estudiar el Trívium i el Quadrívium al Convent de Sant Francesc de Barcelona al segle XIII. Potser això permetria considerar-lo també com un altre Estudi General: el fet de venir el príncep a estudiar a Barcelona implica que hi havia més alumnes, atès que en el cas de ser ell sol, el mestre s'hauria desplaçat a Paris amb la categoria de "tutor reial", com va ser el cas de Michael Scot, "tutor del fill de Frederic Barbarroja"; el d'en Joan Lluis Vives, "tutor de Maria Tudor" i els de tants altres que van gaudir de l'honor de ser "tutors reials" a les diferents corts.

La teoria d'en Jordi Bilbeny de la censura de la Història deixa el camí obert a la investigació sobre aquest tema. La historiografia oficial diu que al 1715, Felip V, dins les disposicions del Decret de Nova Planta, va ordenar tancar la Universitat de Barcelona i totes les altres cinc Universitats de Catalunya, i en va crear una de sola per tot el territori a Cervera.

La meva hipòtesi és que, possiblement, la intenció del Borbó anés més lluny, seguint el sentit venjatiu que il·lustra l'esmentat Decret. En fer desaparèixer totes les universitats del país és possible que intentés esborrar al mateix temps les traces de la universitat de Barcelona de l'època pre-Trastàmara, deixant o falsificant els documents que movien l'origen cap al 1450, any en què consta que Alfons el Magnànim va autoritzar la fundació de l'Estudi General de Barcelona, etiquetat com l'origen de l'actual Universitat.

A partir d'aquí, buscant documentació que m'avalés, m'he trobat amb una prova concloent. Segons escriu el Pare Marcillo:

"El Convento de Predicadores de Santa Catherina Martyr de Barcelona, es el mas antiguo de toda la Provincia de Aragon. De los Conventos de la Provincia uno es Illustre y de fama, por la antiguedad, otro por el Fundador que tuvo de valor, y prenda, otra por el estudio, que en el florece, otro por los Relïgiosos que tiene señalados en Santidad, letras, y Dignidades; este de Barcelona lo es por todos los quatro titulos juntos. Para serlo por el postrero sobravale S. Raymundo de Peñafort. Quanto mas, que, allende dèl tiene por hijos à los Santos Fray Pedro Cendra, y Fray Iofre de Blanes, al Cardenal Fray Iuan de Casanova, à los Obispos Fray Berenguer de Castellbisbal, Fray Guillermo de Barberan, Fray Pedro de Centelles, Fray Bernardo de Muro, Fray Ferrer Abella, y Fray Pedro Martir Coma, finalmente al doctissimo Fray Raymundo Martin, y otros. Por el del estudio tambien lo es pues agora es una de las Univerfidades de la Provincia; y antiguamente desde el tiempo del Rey de Aragon Don Iayme el II fue estudio de la Orden, en el qual el Bienaventurado San Vicente Ferrer oyò logica i Theologia y leyò Filosofia. Pues serlo por la antiguedad, no ay cosa mas sabida. Por razon del que la fundo, no deve nada en lustre à qualquier Monasterio: que sabida cosa es, que le dio principio Don Berenguer de Palou, Obispo de la Ciudad de Barcelona, varon en todo grande" (1).

És a dir que, segons el Pare Marcillo, teníem Estudi amb Jaume II (1285-1295), però, si cita Sant Ramon de Penyafort com a fundador, el podem situar amb Jaume I, del qual era Conseller.

Més endavant, vaig trobar un text del mateix Marcillo on Martí l'Humà (traduït al castellà) hi diu textualment:

"Atendiendo à las conveniencias de nuestros subditos, con mayor voluntad hazemos aquellas provisiones, i gracias, que vemos ser colmadas de frutos, à aquellos principalmente, que, insistiendo en nuestro servicio, no dudan exponer, cuando se ofrece ocasión, sus personas, y sus averes por nosotros.

Mientras, pues miramos de espacio los grandes servicios (que por evitar prolixidad nos parece pasar en silencio) que la Universidad de la esclarecida Ciudad de Barcelona ha hecho a nuestros predecesores y con mas liberalidad a nosotros, continuandolos con mas pronta voluntad" (2).

"Universitat" també té, sovint, el sentit de comunitat (municipi, govern municipal, unió de gent, etc.). Però veiem que el pare Marcillo empra en altres llocs del llibre el mateix terme Universitat sense possibilitat de cap altra interpretació: "ni fuera fàcil contar los hombres doctos que en esta han florecido"(3).

De fet, queda palés que aquest passatge -en el moment en què el rei vol crear l'Estudi de Medicina- es refereix a la "Universitat", i no pas als "subditos" i "sus averes" del primer paràgraf, que només serveix de pròleg del segon, és a dir "Universitat" en sentit d'Estudi General, ja que és un fet reconegut oficialment per la historiografia, que , cap al 1401, Martí l'Humà va intentar crear un Estudi de Medicina a Barcelona i els de Lleida s'hi van oposar, perquè els feia la competència.

La frase del segon paràgraf "ha hecho a nuestros predecesores" dóna fe que la Universitat de Barcelona ja existia durant uns quants regnats de la seva nissaga reial, que són tants que els deixa en silenci: començant per Jaume I i seguint amb Pere II el Gran, Jaume II, Alfons el Benigne, Pere el Cerimoniós i Joan el Caçador fins arribar a qui signa l'escrit, el rei Martí l'Humà. Total, uns dos-cents anys, aproximadament.

Manel Capdevila

Reis de Catalunya implicats (com a mínim..) :
Jaume I
Pere el Gran (1276–1285)
Jaume II (1285–1295)
Alfons el Benigne(1327–1336)
Pere Terç(1336–1387)
Joan el caçador (1387–1396)
Martí l'Humà (1396–1410)

Cronologia d'universitats relacionades

Els primers studia generalia van ser els de:

Bolonya, fundat el 1089, especialitzat en Dret, que va rebre el títol d'universitat el 1317
París (1150, títol d'universitat el 1256)
Oxford (1167, per la dispersio dels mestres i estudiants anglesos dels Studia de París -encara que hi ha registre d'alguna activitat docent anterior, el 1096-)
Mòdena (1175)
Al segle xiii la fundació dels studia es va intensificar, estenent-se per molt i variats territoris:
Vicenza (va funcionar entre 1202 i 1209) -en:University of Vicenza-
Cambridge (1209, per la dispersio d'un grup de mestres i estudiants d'Oxford)
Palència (1208), precursors del de Valladolid (1241)
Arezzo (1215, títol d'universitat el 1355) -en:University of Arezzo-
Salamanca (1218, encara que les Escoles de la Catedral existien ja el 1130; va ser possiblement el primer que universitat, esmentat ambiguament per Alfons X el 1254)
Estudi General de Santa Caterina fundat el 1219 pel bisbe Berenguer de Palou.
Montpeller (1220), especialitzat en Medicina
Pàdua (1222, per dispersio d'un grup d'estudiants de Bolonya)
Nàpols (1224), fundada no com studium generale, sinó com una veritable institució estatal, sense vocació universal (es destinava a l'educació dels fills dels funcionaris locals) i sense privilegi papal; va sorgir com dispersio dels Studia de Salern
Vercelli (1228, per dispersio dels estudiants de Pàdua, la major part dels quals va tornar a aquesta ciutat després d'expirar un contracte de vuit anys, mantenint-se en Vercelli un Studium d'existència intermitent, fins que el 1404 es va establir la Universitat de Torí)
Tolosa de Llenguadoc (1229)
Siena (1240, títol d'universitat el 1357)
Múrcia (1272)
Coïmbra (1290), inicialment fundats a Lisboa
Alcalá (1293, refundats com a universitat el 1499)
Lleida (1300)

El 1303, a la ciutat de Roma es va fundar el Studium urbis o La Sapienza; el mateix any es funda el d'Avinyó, sent

també ciutat papal, per a contrapesar la Sorbona. -fr:Université d'Avignon et des Pays de Vaucluse-

Cap al 1378 (la data del cisma d'Occident) hi havia en funcionament un total de vint-i-vuit studium o universitats; els citats, més Orleans (1306), Angers (d'existència anterior, elevat a universitat el 1364), Perusa (1308), Treviso (1318), Cahors (1332 -fr:Université de Cahors-), Grenoble, (1339), Pisa (1343), Praga (1347), Florència (1349), Perpinyà (1349), Osca (1354), Pavia (1361), Cracòvia (1364), Orange (1365), Viena (1365) i Pécs (1367).

NOTES I BIBLIOGRAFIA

? Manuel Marcillo. Crisi de Cataluña hecha por las naciones estrangeras. en la imprenta de Mathevat, 1685, 194– [Consulta: 23 December 2012].
? Manuel Marcillo. Crisi de Cataluña hecha por las naciones estrangeras. en la imprenta de Mathevat, 1685, pàg.276– [Consulta: 23 December 2012]. A la pàgina 276 diu que el nom d'Aragó és derivat de Tarragona..
? Manuel Marcillo. Crisi de Cataluña hecha por las naciones estrangeras. en la imprenta de Mathevat, 1685, pàg.132– [Consulta: 23 December 2012]. A la pàgina 132 diu que el nom de Cartago Vetus es referia a Vilafranca del Penedés (contra Cantavieja)

F. 1 [MS.1005]. "Lumen domus o Annals del convent de Santa Catharina Verge y Màrtir de Barcelona, orde de predicadors. Tomo I: que conté des de l'any 1219, en què fou la sua fundació, fins a l'any 1634 inclusive. Ab sinc índices necessaris: lo primer, dels priors que lo han governat; lo segon, dels anys en ell contenguts; lo tercer, dels hòmens ilustres fills de dit convent; lo quart, dels capítols que conté; y lo quint, de las coses notables. Compost per lo reverend pare fra Francesc Camprubí, y addicionat y posat en orde chronològic per lo reverend pare lector fra Pere Màrtyr Anglès, bibliothecari de dit convent, en lo any 1743, essent prior lo molt reverend pare mestre fra Joseph Mercader, en son segon priorat".

La historiografia oficial dona la data de 1451, però s'han trobat evidències a diversos documents, que la fan anterior, ja que certifiquen que hi havia a Catalunya -entre d'altres- un estudi general al convent de Santa Caterina de Barcelona, més de dos-cents anys abans del que diu aquesta versió oficial..
Vaig tenir aquest dubte des que als anys seixanta vaig començar a estudiar els astrònoms judeocatalans a les obres de Millàs Vallicrosa, amic de la família de Santa Coloma. D'ell vaig aprendre que hi va haver europeus que van viatjar a Catalunya a l'Edat Mitjana buscant coneixements.

A tall d'exemple podem citar Adelard de Bath, Michael Scott o Chaucer, del qual hi ha documentat un viatge a Montserrat. Ells són els qui van portar els coneixements àrabs a Europa o a Anglaterra, copiant-los de les traduccions llatines dels nostres monestirs. Dominar l'àrab amb profunditat no estava a l'abast d'un viatger ocasional, car els nadius sempre els portaven avantatge (un cas a part pot ser Michael Scott, ja que residí mitja vida aquí) i d'una manera especial els jueus, que van accedir a la península juntament amb els àrabs i es van submergir en la cultura cristiana. Sovint arribaven a conèixer fins a cinc o més llengües.

Repartida a ambdues bandes dels Pirineus, Catalunya va tenir el paper d'"últim tenidor" d'aquestes ciències abans de passar a Europa. El País Basc, amb una posició semblant, va perdre aquesta opció per raó del seu aïllament natural, que tan bé li va anar en no ser dominat per les anteriors invasions que van assolar el territori i, així, va conservar la seva llengua primigènia.

Un altre cas ben documentat és el d'En Gerbert d'Orlhac, (convertit al 1006 en el Papa Silvestre II), ja que estudià i ensenyà a Vich i al Monestir de Santa Maria de Ripoll, on, per simple càlcul de probabilitats, no hi va estudiar ell sol (podríem per tant considerar Ripoll o Vich els primers Estudis Generals de Catalunya?). Aquest savi, creador del primer autòmat i del primer rellotge mecànic de la història, va ser un gran defensor i propulsor de les xifres indo-aràbigo-catalanes, els guarismes de les quals no es van imposar fins ben avançat el segle XVI (el primer document que les conté és el manuscrit Albeldensis).

Com és possible que tots aquells savis estrangers estudiessin a Catalunya si no hi havia cap tipus d'Estudi General, tal com n'hi havia a d'altres capitals culturals d'Europa? I com s'explica que Jaume I autoritzés al 1220 el cardenal Conrad a crear-ne un a Montpeller i "assistís de forma passiva" a la creació del de Salamanca al 1254 per part del seu gendre Alfons X el Savi, sense fundar-ne un a casa seva? El segle XIII és el que veu com es creen les futures grans Universitats a Europa com les de Bolonya, París i Oxford, enllà dels Pirineus, i les de Salamanca, Palència i Alcalà, a Castella. Com podem entendre que, amb la importància que tenia Barcelona, els seus Comtes fundessin primer l'Estudi de Lleida al 1300?

En Leandre Martí em va fer arribar una història de l'orde dels franciscans (Cronica de la provincia franciscana de Cataluña) on s'explica que un Príncep de França va venir a estudiar el Trívium i el Quadrívium al Convent de Sant Francesc de Barcelona al segle XIII. Potser això permetria considerar-lo també com un altre Estudi General: el fet de venir el príncep a estudiar a Barcelona implica que hi havia més alumnes, atès que en el cas de ser ell sol, el mestre s'hauria desplaçat a Paris amb la categoria de "tutor reial", com va ser el cas de Michael Scot, "tutor del fill de Frederic Barbarroja"; el d'en Joan Lluis Vives, "tutor de Maria Tudor" i els de tants altres que van gaudir de l'honor de ser "tutors reials" a les diferents corts.

La teoria d'en Jordi Bilbeny de la censura de la Història deixa el camí obert a la investigació sobre aquest tema. La historiografia oficial diu que al 1715, Felip V, dins les disposicions del Decret de Nova Planta, va ordenar tancar la Universitat de Barcelona i totes les altres cinc Universitats de Catalunya, i en va crear una de sola per tot el territori a Cervera.

La meva hipòtesi és que, possiblement, la intenció del Borbó anés més lluny, seguint el sentit venjatiu que il·lustra l'esmentat Decret. En fer desaparèixer totes les universitats del país és possible que intentés esborrar al mateix temps les traces de la universitat de Barcelona de l'època pre-Trastàmara, deixant o falsificant els documents que movien l'origen cap al 1450, any en què consta que Alfons el Magnànim va autoritzar la fundació de l'Estudi General de Barcelona, etiquetat com l'origen de l'actual Universitat.

A partir d'aquí, buscant documentació que m'avalés, m'he trobat amb una prova concloent. Segons escriu el Pare Marcillo:

"El Convento de Predicadores de Santa Catherina Martyr de Barcelona, es el mas antiguo de toda la Provincia de Aragon. De los Conventos de la Provincia uno es Illustre y de fama, por la antiguedad, otro por el Fundador que tuvo de valor, y prenda, otra por el estudio, que en el florece, otro por los Relïgiosos que tiene señalados en Santidad, letras, y Dignidades; este de Barcelona lo es por todos los quatro titulos juntos. Para serlo por el postrero sobravale S. Raymundo de Peñafort. Quanto mas, que, allende dèl tiene por hijos à los Santos Fray Pedro Cendra, y Fray Iofre de Blanes, al Cardenal Fray Iuan de Casanova, à los Obispos Fray Berenguer de Castellbisbal, Fray Guillermo de Barberan, Fray Pedro de Centelles, Fray Bernardo de Muro, Fray Ferrer Abella, y Fray Pedro Martir Coma, finalmente al doctissimo Fray Raymundo Martin, y otros. Por el del estudio tambien lo es pues agora es una de las Univerfidades de la Provincia; y antiguamente desde el tiempo del Rey de Aragon Don Iayme el II fue estudio de la Orden, en el qual el Bienaventurado San Vicente Ferrer oyò logica i Theologia y leyò Filosofia. Pues serlo por la antiguedad, no ay cosa mas sabida. Por razon del que la fundo, no deve nada en lustre à qualquier Monasterio: que sabida cosa es, que le dio principio Don Berenguer de Palou, Obispo de la Ciudad de Barcelona, varon en todo grande" (1).

És a dir que, segons el Pare Marcillo, teníem Estudi amb Jaume II (1285-1295), però, si cita Sant Ramon de Penyafort com a fundador, el podem situar amb Jaume I, del qual era Conseller.

Més endavant, vaig trobar un text del mateix Marcillo on Martí l'Humà (traduït al castellà) hi diu textualment:

"Atendiendo à las conveniencias de nuestros subditos, con mayor voluntad hazemos aquellas provisiones, i gracias, que vemos ser colmadas de frutos, à aquellos principalmente, que, insistiendo en nuestro servicio, no dudan exponer, cuando se ofrece ocasión, sus personas, y sus averes por nosotros.

Mientras, pues miramos de espacio los grandes servicios (que por evitar prolixidad nos parece pasar en silencio) que la Universidad de la esclarecida Ciudad de Barcelona ha hecho a nuestros predecesores y con mas liberalidad a nosotros, continuandolos con mas pronta voluntad" (2).

"Universitat" també té, sovint, el sentit de comunitat (municipi, govern municipal, unió de gent, etc.). Però veiem que el pare Marcillo empra en altres llocs del llibre el mateix terme Universitat sense possibilitat de cap altra interpretació: "ni fuera fàcil contar los hombres doctos que en esta han florecido"(3).

De fet, queda palés que aquest passatge -en el moment en què el rei vol crear l'Estudi de Medicina- es refereix a la "Universitat", i no pas als "subditos" i "sus averes" del primer paràgraf, que només serveix de pròleg del segon, és a dir "Universitat" en sentit d'Estudi General, ja que és un fet reconegut oficialment per la historiografia, que , cap al 1401, Martí l'Humà va intentar crear un Estudi de Medicina a Barcelona i els de Lleida s'hi van oposar, perquè els feia la competència.

La frase del segon paràgraf "ha hecho a nuestros predecesores" dóna fe que la Universitat de Barcelona ja existia durant uns quants regnats de la seva nissaga reial, que són tants que els deixa en silenci: començant per Jaume I i seguint amb Pere II el Gran, Jaume II, Alfons el Benigne, Pere el Cerimoniós i Joan el Caçador fins arribar a qui signa l'escrit, el rei Martí l'Humà. Total, uns dos-cents anys, aproximadament.

Manel Capdevila

Reis de Catalunya implicats (com a mínim..) :
Jaume I
Pere el Gran (1276–1285)
Jaume II (1285–1295)
Alfons el Benigne(1327–1336)
Pere Terç(1336–1387)
Joan el caçador (1387–1396)
Martí l'Humà (1396–1410)

Cronologia d'universitats relacionades:
Palencia: segle XI (fundada l'escola). Tello Téllez l'amplia 1208 -1214, aprovació pontifícia d'Honori III en 1221. una de les primeres d'Europa, després de Bolonya, París, Oxford i Montpeller.

Santa Caterina de Barcelona:1219 Estudi General fundat per S.Raimon de Penyafort [4]
Salamanca:1219 escola catedralícia, Estudi General el 1243. Sancionada per Alfons X el Savi el 1254 iper butlla papal d'Alexandre IV el 1255.
Montpeller: 1220 pel cardenal Conrad i confirmada pel Papa Nicolau IV en una butlla el 1289.
Lleyda: 1300
Alcalà: 1293. Tanmateix no seria erigida com a Universitat fins el 1499, quan el Cardenal Cisneros la va ratificar mitjançant Butlla Pontifícia concedida per Alexandre VI
Barcelona:1450 Alfons el Magnànim..document més antic consservat fin avui.
València:1499